

באר ישעקב

גליון ק"ד (שנה ג')
פרשת תולדות תשפ"ה

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש החסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הבר"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

ספק דאורייתא ותשלומי מצוה בקטן

חקירה בדיון ספק דאורייתא בקטן ◊ דעת הכתב סופר בדיון קטן שהגדיל לענין ברכת המזון ◊ ראייה מדברי הכלי חמדה שבקטן ספיקא לקולא
◊ דין קטן בהבדלה אם יוצא בשמיעה מאשה ◊ הבדלת אשה לקטן כשהאשה כבר יצאה חובת הבדלה ◊ דין קטן אם יוצא בשמיעה מקטן אחר
◊ ספק הכלי חמדה אם קטן חייב בפסח שני ◊ ראיית הכלי חמדה שקטן אינו חייב בפסח שני ◊ דעת הבצל החכמה שאין חיוב תשלומין לקטן

והנה הבאנו במקום אחר (גליון צב) מה שנחלקו האחרונים, האם קטן כשר לקשור ציצית לעצמו, שדעת הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"א סי' מא) שפסול, ודעת הביאור הלכה (סי' יד ד"ה להצריך) שכשר². וביארנו שם שורש

כל ספק דרבנן. או שמא כיון שעיקר מצות חינוך היא כדי לחנכו במצוה כשיגדיל, אם כן גם בספק יש לחייבו, כיון שבגדול ספיקא דאורייתא לחומרא (וראה מה שכתבנו בזה בקצרה בבאר יעקב ח"א, תולדות¹).

יש חקירה בדיון ספק דאורייתא בקטן לדון בספק במצוות דאורייתא לענין חיוב קטן במצות חינוך, האם דינו כספק דרבנן, שהרי חיוב הקטן בחינוך אינו אלא מדרבנן, ולכן נלך בזה לקולא כדיון

◀◀◀

ב ובבאר יעקב (שם) הבאנו דעת רבי עקיבא איגר (נהגות על השו"ע או"ח סי' לט אות ב) לענין קטן שכתב תפילין לעצמו. עיי"ש.

אדר בשנה פשוטה, ונעשה בן י"ג בשנה מעוברת, בזה מצדד להחמיר בספיקות מחודש אדר הראשון. עיי"ן שם.

א והבאנו שם דעת הגאון רבי יוסף שלום אלישיב בזה, שאין צריך להחמיר בספיקות בקטן. ורק בגדול בחודש

פנינים

מחלוקת הפוסקים בחזקת איסור והוא שבאמת אין איסור

ומוסיף הכלי חמדה, שלפי זה ראיית הרמ"א מיצחק אבינו קיימת רק אם נאמר שאיסור 'בל יחל' נוהג בבני נח, שנחלקו בזה בירושלמי (ניזר פ"ט ה"א). שאם אין נוהג בל יחל בבן נח, אין להוכיח מיצחק להלכה שמוותרת לבעלה, שעדיין יש לומר שההיתר של יצחק היה משום שלא נהג בו 'בל יחל', ולא חל עליו נדר של 'שויא אנפשיה', מה שאין כן בנידון שלנו יש לאוסרה משום בל יחל. וכן כתב בשו"ת **רב פעלים** (ח"א י"ד סימן לב), שלטעם מהר"י באסן יש לאוסרה משום נדר. אלא שיש להעיר, שלמעשה דברי מהר"י באסן נדחו על ידי רוב האחרונים (ראה שו"ת מהרי"ט ח"ב אה"ע סי' א; שו"ת נודע ביהודה מהדו"ת אה"ע סי' כג; שער המלך הל' אישות פ"ט הט"ו).

בשו"ת הרמ"א (סי' ב) נשאל אודות אשה שהיתה מפלת תמיד בחודש השמיני, וחששה משום עין הרע, ולכן רצתה להסתיר ימי עיבורה מבני ביתה ושכנותיה, והסכים עמה בעלה שתאמר בפני בני ביתה בתחילת עיבורה 'טמאה אני', האם היא מותרת לבעלה, מאחר ושניהם יודעים את האמת שאינה טמאה, או שאסורה לו, משום שמוחזקת על כל העולם לטמאה.

ומאריך שם הרמ"א, שכיון שיועיל לה אמתלא להחזיקה כטהורה, תהא מותרת בסתר גם לפני נתינת האמתלא, שמאחר ותהיה מותרת לאחר זמן על ידי האמתלא, נמצא שמתחילה אין כאן איסור כלל.

הרמ"א מוכיח את דבריו, ממה שמצאנו ביצחק שאמר לאנשי המקום על רבקה (בראשית כ"ו, ז) 'אחותי היא', ואחר כך (פסוק ח) כתוב 'והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו', הרי שאף שהוחזקה אצל אנשי המקום כאחותו שאסורה לו, היתה מותרת לו בסתר. ובהכרח הוא מטעם זה, שמאחר שעתידה להיות מותרת לו על ידי האמתלא שיתן 'כי ירא לאמר אשתי פן יהרגוני אנשי המקום', מותרת לו כבר עתה בסתר.

מדברי הרמ"א עולה, שאם לא היתה יכולה להתיר עצמה באמתלא, היתה אסורה על בעלה, ואף שהם יודעים את האמת שהיא טהורה, ולא אמרה טמאה אני אלא כדי להסתיר עיבורה. אולם ה"ט"ו (י"ד סי' קפה ס"ק ב) תמה על הרמ"א, שגם בלא סברא זו יש להתירה לבעלה מיד, משום שקודם שהוחזקה לטמאה גילתה בפניו דעתה שאינה עושה כן אלא כדי להסתיר עיבורה. והרי זה דומה למוסר מודעה על הגט לפני עדים שאינו רוצה לגרש, שאף שעשה אחר כך מעשה גדול של נתינת גט, מסירת המודעה שלפניו כן מבטלת את המעשה.

הכלי חמדה (תולדות אות ד) כתב לבאר, שדבר זה תלוי בביסוד האיסור של 'שויא אנפשיה דאיתרכה דאיסורא'. שאם הוא משום נאמנות, היינו שגזירת הכתוב היא שאדם נאמן על כל דבר איסור לעצמו (ראה קצות החשן סי' לד ס"ק ד), אם כן הסברא נותנת שבנידון דידן תהא מותרת מהטעם שנתבאר, ששניהם יודעים שאינה טמאה. אבל בשו"ת מהר"י באסן (סי' פ) מבואר שדין 'שויא אנפשיה' הוא מדין נדר, שכאשר אדם מעיד על דבר שהוא אסור, דעתו לאסרו עליו בנדר, ולפי טעם זה יש לאסור גם באופן שידוע לו שאין בו איסור.

לפי סברא זו מובנים דברי הרמ"א, שאשה שאמרה טמאה אני, אסורה לבעלה אף על פי שהוא יודע שאינה טמאה, אם לא שיכולה להתיר עצמה על ידי אמתלא, שמאחר שידעה שלא יתירו אותה אפילו באמתלא, בודאי נתכוונה לאסור את עצמה בנדר, ורק אם היא מותרת על ידי אמתלא, נמצא שלא נתכוונה לאסור עצמה עליו, ומותרת לו מיד.

ובמקום אחר (באר יעקב ח"ב, תולדות) הבאנו את דברי החוות דעת (י"ד סי' קפה ביאורים סי' ק ב) בבאור מחלוקת הרמ"א וה"ט"ו, שנחלקו במה שאמרו (שבת סד): 'כל דבר שאסרו חכמים משום מראית עין, אפילו בחדרי חדרים אסור', שמשום כך לא התיר הרמ"א בסתר אלא באופן שמועיל אמתלא. אבל ה"ט"ו סובר שרק במקום שגזרו חכמים גזירה משום מראית עין, אזי אסורה גם כן בחדרי חדרים, אבל בנידון זה שהוחזקה כטמאה, מעולם לא אסרה חכמים אפילו בפרהסיא, אלא שאינם יכולים לעבור בפרהסיא משום שבית דין יתנו להם מלקות לפי דעתם שהיא טמאה, אבל באמת אין כאן איסור, מאחר שידועים את האמת שאינה טמאה, ולכן מותרת על כל פנים בצנעה.

וכתבנו שם לבאר את שורש המחלוקת, שיש לבאר את האיסור בחדרי חדרים בשני אופנים. א. שגם בחדרי חדרים אסור משום מראית עין, דהיינו שחששו שכא יראו אותו בני אדם באיזה אופן שהוא. ב. משום לא פלוג, שלא רצו לחלק בגזירתם בין רשות הרבים לרשות היחיד, ולכן בכל מקום שגזרו משום מראית עין, נאסר הדבר בכל אופן שהוא, אפילו כשהוא הרחק מעין רואה.

והרמ"א נקט כצד הראשון, שבחדרי חדרים האיסור הוא גם כן משום מראית עין, שחששו חכמים שיראו אותו אפילו בסתר, ואם כן הוא הדין באשה שהוחזקה נדה, שאף שהם יודעים את האמת שאינה טמאה, מכל מקום אסורים לנהוג היתר לעיני בני אדם, משום שאינם יודעים שהיא טהורה, ובית דין ילקו אותם מטעם חזקה, וכשם שחששו באיסור מראית עין שאפילו בחדרי חדרים אפשר שיראו אותם, כך יש לחשוש באשה שהוחזקה נדה שמא יראו אותם.

ואילו ה"ט"ו נקט כצד השני, שהאיסור בחדרי חדרים משום לא פלוג, וזה שייך רק במקום שגזרו משום מראית עין, אבל במקום שאין האיסור משום מראית עין, אלא שהם אסורים מכח חזקה, ואינם נאמנים באמתלא שהיא טהורה, אין לאוסרם בצנעה משום לא פלוג.

המחלוקת הוא, האם חיוב מצות חינוך תלוי בגדר חיוב המצוה בגדלותו, או שהוא כמצוה חדשה מדרבנן. ואף שבוודאי טעם החיוב הוא כדי לחנכו לקיים המצוה בגדלותו, מכל מקום אחר שחיבוהו לא תלו כל הפרטים בגדרי גדול, אלא אפשר שהקילו בו. ואם כן לכאורה היה נראה שהוא הדין לגבי ספק, שלדעת הביאור הלכה אפשר שהקילו בו, ולא עשאוהו ממש כגדול לומר בו דין ספיקא לחומרא.

אך מכל מקום נראה שאין הכרח שהדברים תלויים זה בזה, שיתכן שגם לדעת המשיב דבר הסובר שאין קטן רשאי לקשור ציצית לעצמו כיון שאינו יוצא בהם בגדלותו, ולא שייך מצות חינוך על תפילין אלו, מכל מקום לענין ספק מצוה אפשר שלא החמירו בו יותר מכל ספק דרבנן. וכמו כן יתכן, שגם לדעת הביאור הלכה הסובר שקטן רשאי לכתוב תפילין לעצמו, היינו מפני שכך היא דינו בגדלותו שיהא רשאי לכתוב לעצמו, מה שאין כן לענין ספק מצוה, שבגדלותו היא חייב להחמיר מספק, אפשר שגם בקטנות יש לו לנהוג כך, כדי לחנכו לדין זה כשיגדל.

דעת הכתב סופר ברין קטן שהגדיל לענין ברכת המזון

אמנם נראה להוכיח ספק זה מדברי הכתב סופר (או"ח סי' לא), שנסתפק בקטן שאכל פת כדי שביעה ביום לפני שהגדיל, וכשהגיע הלילה ונעשה גדול עדיין הוא שבע, האם חייב הוא עכשיו בברכת המזון מן התורה, מאחר שעל חיוב שביעה יש חיוב ברכת המזון דאורייתא, או שמא אינו חייב אלא מדרבנן, שאין שייך חיוב מן התורה בלא אכילה, ומאחר שהוא אכל לפני שנתחייב פטור מן התורה. [וכבר נסתפק בזה רבי עקיבא איגר (הגהות לשו"ע או"ח סי' קפו סעי' ב, וראה מה שכתבנו בזה בבאר יעקב שם; בחוקות)].

וכתב הכתב סופר, שהנפקא מינה בחקירה זו היא לענין ספק, דהיינו כשמסופק אם בירך ברכת המזון או לא, שאם חיובו מדאורייתא הרי הוא צריך לברך עכשיו מספק, שספק דאורייתא לחומרא, ואם חיובו מדרבנן אינו חייב לברך מספק. ואם כן מוכח לכאורה מדבריו, שאין אומרים בקטן ספיקא לחומרא אלא לקולא, ולכן אם אינו חייב מן התורה הולכים בו לקולא.

אולם כבר כתבנו (שם תולדות) לדחות ראייה זו, שהרי שם הנידון הוא לאחר שהגדיל אם חייב מן התורה או מדרבנן, ומאחר שכבר הגדיל אם כן אין עליו מצות חינוך, שלגדול

לא תיקנו חז"ל דין חינוך. ואף שודאי הוא חייב מדרבנן, שאין מסתבר שגדול הפטור מן התורה מאיזה סיבה יהא דינו קל יותר מקטן, מכל מקום מאחר שאין חיובו מצד מצות חינוך, אלא מצד שהוא כבר גדול, הרי זה כמצוה חדשה מדרבנן, ודינו לענין ספק ככל ספק דרבנן שהולכים בו לקולא. אבל קטן החייב במצות חינוך, אפשר שאם הוא מסופק אם בירך, דינו חמור יותר מזה שהגדיל, ומחויב לחזור ולברך כדין ספק דאורייתא, כיון ששורש חיובו כדי לחנכו במצוה כשיגדיל.²

ראיה מדברי הכלי חמדה שבקטן ספיקא לקולא

אמנם מדברי הכלי חמדה (בהעלותך אות ד) מוכח שסובר, שבמצות חינוך קטן ספיקא דרבנן לקולא, ואין דנים אותו כגדול לענין זה. שמביא שם בתוך דבריו את דברי התוספות (פסחים פט. ד"ה האי כהן), על מה שדנו בגמרא (שם) בדברי הברייתא, 'חמשה שנתערבו עורות פסחיהן, ונמצא מום באחד מהם ואין ידוע של מי הוא, כולן יצאו לבית השריפה ופטורים מלעשות פסח שני', וביארו בגמרא שאף שיש אחד מהם שלא יצא ידי חובת קרבן פסח, והוא חייב בפסח שני, מכל מקום אין לו תקנה. שלהביא כל אחד בפני עצמו פסח שני ודאי אי אפשר, שהרי אין כולם חייבים בפסח שני. ואף להביא כולם יחד קרבן אחד אי אפשר, שמאחר שרק אחד מהם חייב והשאר יצאו כבר בפסח ראשון נמצא הפסח נאכל שלא למנויו. וגם אי אפשר להביא כל אחד קרבן בפני עצמו ולהתנות שאם אינו חייב בפסח יהא הקרבן שלמים, וימנה עמו כהן ליתן לו את החזה ושוק מחשש שמא הוא שלמים, שממה נפשך, אם כהן זה עשה פסח ראשון אין חל מינויו על פסח שני, ושמא הוא קרבן פסח ונמצא נאכל שלא למנויו, ואם הכהן לא עשה פסח ראשון אפשר שאין זה קרבן פסח אלא שלמים, ונמצא שהכהן לא יצא ידי חובת קרבן פסח.

והקשו התוספות על זה, שביארו כהן קטן ויתנו לו את החזה ושוק, ולכאורה דבריהם נראים תמוהים, שהרי גם לגבי קטן שייך להקשות כן, שאם עשה פסח נמצא הפסח נאכל שלא למנויו, ואסור להאכיל לקטן בידיים דבר איסור.³

וכתב הכלי חמדה לפרש דברי התוספות, שכוונתם לקטן שלא עשה פסח ראשון, ולכן אין כאן חשש משום שלא למנויו כמו שנותנים לקטן לאכול מפסח ראשון, וגם אין חשש שמא הקרבן אינו פסח אלא שלמים

ונמצא שלא יצא הקטן ידי חובת קרבן פסח, שמאחר שהחיוב שלו הוא רק מדרבנן, לגבי קטן אומרים בזה ספיקא דרבנן לקולא אף שגדול אינו יוצא ידי חובתו בקרבן זה, ואין משווים לקטן דין גדול לענין ספק.⁴

דין קטן בהבדלה אם יוצא בשמיעה מאשה

בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק נח הערה פב) מביא בשם הגאון רבי שלמה זלמן אורבאך לענין הבדלה, שאשה יכולה להוציא קטן ידי חובת הבדלה. שאף שספק הוא אם אשה חייבת בהבדלה או לא, ומטעם זה אינה יכולה להוציא איש שחיובו בתורת ודאי, מכל מקום יכולה להוציא קטן, מאחר שחיובו אינו אלא מדרבנן, ובדרבנן ספיקא לקולא, ולכן יוצא על ידי אשה. ומפורש בדבריו, שתפס שקטן לענין ספק דינו כספק דרבנן והולכים בו לקולא, ולא עשאוהו כגדול לענין זה, וכדעת הכלי חמדה.

אלא שיש לעיין בדעתו, מדוע חילק בין קטן לגדול, וסבר שהאשה יכולה להוציא רק קטן ולא גדול. והרי מבואר בפוסקים שכל הספק אם אשה חייבת בהבדלה הוא רק אם נאמר שעיקר חיוב הבדלה הוא מדרבנן, אבל אם חיוב הבדלה מדאורייתא מדין זכור את יום השבת לקדשו בין בכניסתו ובין ביציאתו בוודאי גם אשה חייבת, וכמו שכתב הוא עצמו בשמירת שבת כהלכתה (ראה שם סעי' יד; יח). ואם כן גם לגבי גדול, תוכל אשה להוציא ידי חובת הבדלה ממה נפשך, אם חיוב הבדלה מדאורייתא הוא גם אשה חייבת ויוצא ממנה, ואם חיוב הבדלה רק מדרבנן נאמר ספק דרבנן לקולא כפי שסובר לגבי קטן.

אמנם יתכן שסובר, שגם אם הוא מדרבנן עשאוהו חז"ל כדין קידוש דאורייתא, ואין מקילים בספיקותיו, ולכן אינו יוצא מאשה, ורק לגבי קטן שבכל המצוות אין חיובו ספק מדרבנן בזה אומרים ספיקא דרבנן לקולא.⁵

הבדלת אשה לקטן כשהאשה כבר יצאה חובת הבדלה

ברם, במה שהוסיף בשמירת שבת כהלכתה שם על דברי רבי שלמה זלמן, שנראה שאפילו אשה שכבר יצאה ידי חובת הבדלה על ידי שהבדילה בעצמה או ששמעה מאחר, יכולה להבדיל לקטן, צריך לעיין היטב. שאף שהוא יוצא בשמיעה ממנה מדין ספק דרבנן לקולא, מכל מקום איך היא רשאית לברך בשבילו מספק, והרי זה ספיקא דרבנן אם יכולה להוציא.

ולכאורה דבר זה תלוי במה שדנו הפוסקים, אם מברכים על ספק דרבנן

1. 'ולהבדיל בין הקודש ובין החול', ולכן אין חילוק בין שבת ליום טוב, מה שאין כן חיוב קידוש הנלמד מהכתוב (שמות כה). 'זכור את יום השבת לקדשו' שאינו מדבר אלא משבת. ולפי שיטה זו אין הבדלה תלויה בקידוש, אפילו אם חיוב הבדלה מן התורה, והיא כמצוה בפני עצמה, ולכן אפשר שגם פטורות מהבדלה אפילו אם סוברים שהבדלה דאורייתא, שהרי היא מצוה עשה שהזמן גרמא ואינה תלויה בקידוש. אך מדברי הפוסקים מבואר שאם הבדלה דאורייתא וודאי נשים חייבות בה כפי שחיבות בקידוש וכנ"ל.

ה) אך מדברי רבי עקיבא איגר (שם) שביאר כוונת דברי התוספות, שההיתר הוא מצד ביטול האיסור ברוב, עיין שם, ולא תירץ כהכלי חמדה, מוכח לכאורה שסובר שאין להקל לקטן בספק, ודינו כגדול לענין זה, ולכן נתקשה בדברי התוספות.

ו) אך עיין בקובץ שיעורים (ביצה אות יב) שמביא דעת הרשב"א בעל התוספות המובא באגרות הרמ"ה, הסובר שהבדלה חיובה מן התורה אפילו ביום טוב, אף שקידוש ביום טוב אינו דאורייתא, וטעמו משום שחיוב הבדלה נלמד מהכתוב (ויקרא

ג) ועיין שם מה שכתבנו לדון, שמא באמת שייכת מצות חינוך גם לאחר שידגיל, שבמקום שאינו מחויב מצד עצם המצוה, מחויב על כל פנים מצד מצות חינוך, שלא פקע ממנו כשהגדיל. ואכמ"ל.

ד) והמגן אברהם (סי' שמג ס"ק ג) כתב, שאין כאן איסור ספייית דבר איסור לקטן, מאחר שהוא לחינוך מצוה. אך רבי עקיבא איגר (דרוש וחדוש מערכה ח במסכת חגיגה, וכעת נדפס בחידושי פסחים שם) הקשה על דברי המגן אברהם, ומאריך בביאור דברי התוספות. עיין שם.

כשבא לקיים המצוה, האם חוששים לספק ברכה לבטלה, או שמא מאחר שנפסק הדין שמקיים מצוה בכך אף שהוא ספק, אם כן שוב יכול לברך. **ההתוספות** (מנחות סו. ד"ה זכר) כתבו, שאפשר לברך על ספירת העומר בבין השמשות, כיון שספיקא דרבנן לקולא. **והשפת אמת** (שם) תמה על זה, שהרי זה ספק ברכה לבטלה ואיך יברך מספק. ואכן הפוסקים לא הביאו להלכה דין זה שיברך לכתחילה על ספירת העומר בבין השמשות.

איברא שספק של בין השמשות יתכן שהוא קל יותר משאר ספיקות, מאחר שהוא דבר תמידי ולא מקרה, ולכן אפשר שכך תיקנו חכמים לכתחילה בשעת תקנת המצוה, ששייך לקיים המצוה גם בזמן בין השמשות ולברך עליה, מה שאין כן בנידון שלפנינו, איך יכולה האשה להבדיל לקטן מספק, הרי יתכן שאינה חייבת וממילא אינה יכולה להוציא הקטן ונמצא שברכה לבטלה. ואולי טעמו בזה הוא, שמאחר שלרוב הפוסקים אשה חייבת בהבדלה, כך הוא עיקר הדין, ולכן יכולה לברך לקטן. ואכמ"ל.

דין קטן אם יוצא בשמיעה מקטן אחר

עוד יש לדמות לנידון הנ"ל אם עשו חז"ל דין קטן כגדול ממש, מה שמבואר ב**פוסקים** (ראה אליה רבה סי' תרפ"ט ק"ח) שקטן מוציא קטן אחר במצוה שחייבים בחינוך, כיון שחייב

שניהם שוה, ורק לגדול אין הקטן יכול להוציא. הרי שלענין זה לא תיקנו שיהא הקטן כגדול, לומר שכשם שגדול אינו יוצא ידי חובתו בשמיעה מקטן הוא הדין קטן אינו יוצא בשמיעה מקטן, אלא בעצם קיום המצוה הוא מתחנך לקיימה בגדלותו ולצאת על ידי שמיעה ממי שחייב במצוה כמותו.

לפי זה היה נראה לומר, שהוא הדין לענין ספק

אפשר להקל בקטן, אף שבגדול ספיקו להחמיר. אולם **העולת שבת** (סי' תרפ"ט ס"ק ג) נסתפק, שמא אין קטן יוצא ידי חובתו אלא בשמיעה מגדול, כיון שחייב החינוך הוא להתחנך למצוה כשיהיה גדול, ואז לא יצא ידי חובתו בשמיעה מקטן. אך שאר הפוסקים לא כתבו כן, אלא נקטו בפשיטות שיוצא מקטן.

אמנם דעת **הדרך החיים** (בדיני קידוש על היין בביתו) היא, שאף שקטן מוציא קטן, מכל מקום קטן שכבר יצא ידי חובתו אינו מוציא קטן אחר. שכתב שם, שקטן שהתפלל ערבית בליל שבת אינו מוציא בקידוש קטן שלא התפלל עדיין, והיינו משום שאין בקטן דין ערבות לומר שאף שיצא כבר מוציא אחרים. אך **התהלה לדוד** (סי' רע"א ס"ק ד) תמה על דברי הדרך החיים, ופסק שקטן דינו כגדול גם לענין זה, שכשם שגדול מוציא אחרים אף שיצא, הוא הדין קטן אף על פי שיצא מוציא. וכן מביא בספר **שמירת שבת כהלכתה** (פרק נח סעי' יט).

ספק הכלי חמדה אם קטן חייב בפסח שני

עוד יש לדון בדין מצות חינוך, במה שבסתפק **הכלי חמדה** (שם) אם יש דין חינוך קטן למצות פסח שני, כשנאנס ולא עשה

פסח ראשון. ושורש הספק הוא, שמא לא חייבו חכמים משום מצות חינוך רק את קיום עיקר המצוה, אבל בתשלומין כשלא קיים את עיקר המצוה לא חייבו את הקטן. וכיון שפסח שני הוא רק תשלומין למי שלא עשה פסח ראשון, שמא קטן אינו חייב בו אף שלא עשה פסח ראשון.

וכתב הכלי חמדה, שמדברי התוספות בפסחים הנ"ל שהקשו גבי חמשה שנתערבו עורות פסחיהן שיביאו כהן קטן, מוכח שסוברים שקטן חייב בפסח שני. שכפי מה שביאר הוא את דבריהם, היתה קושיית התוספות שיביאו כהן קטן שלא עשה פסח ראשון, ואין כאן חשש של ספיית איסור שלא למנוי לקטן, כיון שהקטן חייב בפסח שני מצד מצות חינוך, ויוצא ידי חובתו אף בקרבן זה שהוא ספק פסח ספק שלמים.

ראיית הכלי חמדה שקטן אינו חייב בפסח שני

עוד כתב הכלי חמדה, שיש להוכיח שקטן אינו חייב בפסח שני, ממה ששינונו (חלה פ"ד מ"א), שיוסף הכהן העלה את בניו ובניו ביתו לעשות פסח קטן בירושלים, והחזירוהו שלא יקבע הדבר חובה. ופירשו בפירושו המשניות להרמב"ם ובפירושו רבי עובדיה מברטנורא, שהכוונה לבנים קטנים הפטורים לעלות לעשות פסח שני, שאינם חייבים לעלות אלא בפסח ראשון, שאז הכל חייבים בראיית פנים

בעזרה כמו שכתוב (דברים טז, טז) 'יראה כל זכורך', ולכן החזירוהו חכמים ולא הניחוהו להקריב אף בתורת רשות, כדי שלא יקבע הדבר חובה. ומוכח מזה שקטן אינו חייב בפסח שני.

אך יש לדון לדחות ראיתו, בהקדם מה שיש לעיין מדוע נקטו הרמב"ם והברטנורא שקטן חייב בפסח ראשון מצד שחייב בראייה, ולא אמרו שתם שחייב בפסח

בטוב צדיקים תעלוין קריה

ברגשי גיל ושמחה ובחרדת קודש הגנו בואת להביע ברכה נאמנה אל מול פני הקודש רעי' מזהימא ומדברנא דאומתיה, עטרת ראשנו ותפארתנו

"כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

לרגל השמחת השרויה במעון הקודש באירוסיו הנכדה הכלה החשובה שתחי'

בת הרה"צ רבי אהרן מרדכי שליט"א

עב"ג החתן החשוב והמופלא הרב אלימלך פנסטר נ"י

בן ידידנו החשוב הרב הגאון החסיד, חריף ובקי מופלא בתורה ומעוטר במעשים טובים

הרה"ג ר' אהרן פנסטר שליט"א

ר"מ בישיבתנו הק' בבני ברק ומחשובי תלמידיו ושומעיו לקדו של מורינו הנה"צ רבי יעקב גרינוואלד שליט"א ומצלאין אנו קדם אבודון מארי שמאי וארעא, שהזיווג יעלה יפה ויהיה לבנין עדי עד, ויזכו לראות דורות ישרים ומבורכים הולכים בדרכי אבותיהם הקדושים, לתפארת שושילתא דדהבא ולתפארת כל בית ישראל, ומשפע שמחה זו יתמשך עלינו שפע קודש, ברכות וישועות לכלל ולפרט, וכל טוב סלה.

כעתירת וברכת
מכון טעם התורה

רק למי שלא עשה פסח ראשון, אם כן יסוד החיוב הוא כעין תשלומין, אלא שרבי סובר שחייבה התורה כרת אף על השני בלבד אפילו אם שגג בראשון, ואם כן אפשר שגם לרבי לא חייבו חכמים קטן בעשיית פסח שני.
(י) ובאמת גם מדברי רבי עקיבא איגר הנ"ל שביאר כוונת התוספות בענין אחר, שההיתר הוא מצד ביטול האיסור ברוב, גם כן משמע שקטן חייב בפסח שני, שאם היו יודעים בבירור שיה קרבן פסח אין שום חשש, אלא שחששו מצד שמא אין זה פסח אלא שלמים.
(יא) והנה לפי דברי בנו הנ"ל, יוצא לכאורה שמשנה זו היא שלא כהלכתא, שכן הלכה כרבי, ודעתו שלרבי קטן מחויב גם בפסח שני.

(ח) אולם בבאר יעקב (שם) הבאנו, שהשפת אמת (מגילה כ.) נסתפק בדבר זה, שמא הקטן צריך לצאת דווקא מגדול, כדי שתהא המצוה בהכשר גמור כגדול, וגם שמא אין לקטן מחשבה להוציא חיבורו. עיין שם.
(ט) הכלי חמדה מביא שם בשם בנו, לתלות הספק במחלוקת התנאים (פסחים צג.) אם פסח שני הוא תשלומין לראשון או רגל בפני עצמו, שלרבי שהוא רגל בפני עצמו גם פסח שני הוא כעיקר הזמן, ויש שני זמנים שאפשר לקיים בהם את החיוב, וממילא פשוט שקטן מחויב גם בפסח שני. אך לכאורה אין זה מוכרח, שיתכן ששייך להסתפק אפילו לדעת רבי שנפסק כמותו להלכה (הרמב"ם הל' קרבן פסח פ"ה ה"ב), כיון שמכל מקום חיוב פסח שני הוא

(ז) והמשנה ברורה (סי' תפ"ט ס"ק יד) כתב, שמדינא היה ראוי לברך, אלא שאין לו להכניס עצמו בספק, ועיין גם בהגהות **המתת שלמה** (או"ח סי' רס"א) שדן לענין ברכה על עירוב בבין השמשות, ובמשנה ברורה (שם ס"ק יא; ביאור הלכה ד"ה עירובי חצירות) שנקט להקל שמברך. ועיין עוד בשו"ת **חכם צבי** (סי' קל) שנסתפק לענין עירוב במאכל מלוח או בכוש שלא נתבשל על ידי אש אם מערבין עמו, ומסיק שמערבין בו כיון שעירוב דרבנן, אך לענין ברכה נסתפק ומסיק שלא יברך. ועיין עוד ב**חוו"ת דעת** (יו"ד סי' קי, בית הספק על הש"ך ס"ק כ) שכתב, שבספק מצוה דרבנן אין מברכים. ועיין עוד בשו"ת **דובב מישורים** (ה"ב סי' יח), לענין ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת, אם מברך על הנחת תפילין מספק.

ראשון מצד מצות חינוך למצות פסח עצמה, וכן הקשה בתוספות אנשי שם (שם). ובהכרח צריך לפרש דבריהם, שוודאי מי שהוא בירושלים חייב בקרבן פסח, אבל מי שנמצא חוץ לירושלים יש עליו פטור של דרך רחוקה ואינו חייב לעלות לירושלים ולהקריב קרבן פסח, אלא שמוצד מצות ראייה חייב לעלות לירושלים וממילא חייב בקרבן פסח כיון שהוא בירושלים, ולכן כתבו שבשלמא בפסח ראשון שיש חיוב מצות ראייה, היה חייב להעלות הקטנים עמו מצד חינוך למצות ראייה, וממילא מחנכים אותם גם לקרבן פסח, אבל בפסח שני יש פטור למי שהוא בדרך רחוקה, ולכן לא היה מחויב להעלות הקטנים לעשות פסח שני, אבל קטן הנמצא בירושלים חייב בפסח שני.

אולם הכלי חמדה סבר בפשיטות שבפסח שני אין נוהג הפטור של דרך רחוקה, וכפי שמפורש בדבריו שם, ולכן הוכיח מכאן שקטן אינו חייב בפסח שני, וכבר הארכנו במקום אחר (באר יעקב ח"א, פסח שני, בין פסח

ראשון לשני) בענין זה אם פטור דרך רחוקה נוהג בפסח שני^א.

דעת הבצל החכמה שאין חיוב תשלומין לקטן
גם בשו"ת **בצל החכמה** (ח"ה סי' קסט) דן בשאלה כעין זו, אם חייבו חכמים קטן בתשלומי מצוה. וספיקו הוא לענין תפילה, בקטן ששכח ולא התפלל, אם חייב להשלים בזמן תפילה הבאה כדין גדול. וכן נסתפק לגבי קידוש, כשלא קידש בליל שבת, אם חייב לומר בבוקר קידוש של לילה כמבואר ב**שו"ת ערוך** (או"ח סי' רעא סעי' ח)^ב.

ורצה הבצל החכמה להוכיח מדברי **התוספות** (תגינה ב. ד"ה איזהו) שקטן חייב בתשלומין. שכתבו התוספות שם שקטן מביא קרבן ראייה בתורת נדבה, ומביאו רק בחול המועד ולא ביום טוב, למאן דאמר שנדרים ונדבות אינם קריבים ביום טוב. ואינו נחשב כמי שלא היה ראוי בראשון שאין לו תשלומין, כיון שהגברא מצד עצמו ראוי, וכפי שכתבנו לבאר במקום אחר (גליון צב).

על כל פנים מוכח שקטן חייב בתשלומין כל שלא קיים המצוה כתיקונה.

אך שוב דחה ראייה זו, שאפשר שדווקא בקרבן ראייה חייבו חכמים את הקטן בתשלומין, כיון שאין זה מקרה מה שלא עשה בראשון, אלא כל הקטנים אינם יכולים להביא קרבנם ביום טוב, ולכן מעיקרא היתה תקנת חכמים לחייבם בשאר ימים. מה שאין כן במקום שהקטן היה יכול לקיים המצוה כתיקנה בעיקר זמנה, כגון בתפילה וקידוש, אלא שאירע לו מקרה שוגג או אונס ולא קיים המצוה כדינה, לזה אפשר שלא תיקנו חכמים דין תשלומין, שלא עשו תקנה לתקנה^ג.

אמנם בספר **מעורר ישנים** (סי' כו אות קפה) כתב, שנראה שגם בקטן נוהג הדין שאם לא התפלל במזיד אין לו תשלומין כמו בגדול, ואין אומרים שרצון קטן אונס הוא ומזיד שלו אינו מזיד. ומבואר מדבריו, שנקט בפשיטות שקטן חייב בתפילת תשלומין בשוגג או באונס^ד.

(יב) עיין שם, שלדעת **המשנה למלך** (הל' קרבן פסח פ"א ה"א) אין בפסח שני פטור של דרך רחוקה, אך ב**ישועות מלכו** (שם ה"ב) כתב שגם בפסח שני יש פטור של דרך רחוקה.

(יג) אולם במה שנסתפק לענין קידוש יש להעיר, על פי המבואר בב"ח (סי' רעא) שאין הקידוש ביום מדין תשלומין, אלא שכל השבת הוא זמן הראוי לקידוש, ולכן אף מי שלא קידש בלילה במזיד יכול לקדש ביום. ולפי זה פשוט שגם קטן חייב בכך, כמו שהוא חייב בקידוש בלילה

מצד מצות חינוך. אמנם הבצל החכמה עצמו (ח"ג סי' ב, בהגהה) כתב, שאפשר לומר דלא כהב"ח, שמה שמקדש ביום אף אם לא קידש בלילה במזיד, הוא אף אם הוא מצד תשלומין, אלא משום שתשלומין דאורייתא שייך גם במזיד כמו קרבן ראייה וחגיגה, ורק בתשלומין דרבנן אין תקנה במזיד, ולפי זה מובן הספק אם קטן חייב בתשלומי קידוש.
(יד) אך מה שכתב שם לצרף בתוך דבריו לענין תפילה, דעת הפוסקים הסוברים שלא תיקנו מצות חינוך למצוות

♦ **תמצית השיעור** ♦

- ✦ יש לעיין בספיקא דאורייתא בקטן, האם מחויב מחמת חינוך לקיים מספק.
- ✦ מחלוקת אחרונים בקטן הקושר ציצית לעצמו אם כשר. ולכאורה הספק תלוי במחלוקת.
- ✦ יש לחלק שמא לא החמירו יותר מכל ספק דרבנן, ומצד שני שמא החמירו לחנכו כשיגדל.
- ✦ ספק הכתב סופר כשאכל בקטנותו ושבע בגדלותו ונפקא מינה בספק אם בירך. אך אפשר שזה רק כשדנים לאחר שהגדיל.
- ✦ לכלי חמדה בקטן ספק לקולא, וזהו קושיית תוספות שיביאו קטן שלא עשה
- ✦ פסח ראשון, שאף אם אין זה פסח ספיקו לקולא.
- ✦ לגרש"ז קטן יוצא הבדלה מאשה, אף שספק מחויבת, שספק לקולא. ובגדול אף שהוא דרבנן תיקנו כעין קידוש דאורייתא.
- ✦ בשמירת שבת שגם כשכבר יצאה מבדלת לקטן, ויש לעיין איך מברכת מספק. ובין השמשות מברכים משום שהוא בקביעות.
- ✦ סתימת הפוסקים שקטן מוציא קטן, ועולת שבת מסתפק בזה. ובדרך החיים שיצא אינו מוציא, ותהלה לדוד חולק גם על זה.
- ✦ כלי חמדה מסתפק אם יש פסח שני לקטן שלא עשה ראשון, והוכיח מתוספות שחייב.
- ✦ מרמב"ם ורע"ב שהחזירו הבנים הקטנים של יוסף הכהן משמע שקטן פטור. אך זה תלוי אם יש פטור דרך רחוקה בפסח שני.
- ✦ בצל החכמה הוכיח שקטן חייב בתשלומין מזה שמביא בחול המועד ראייה, ודחה ששם אינו מקרה אלא כך תיקנו לכתחילה.
- ✦ במעורר ישנים שגם בקטן אין תשלומין במזיד. ומוכח שיש תשלומין בקטן.

לאור באור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שזה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות

לפרטים נוספים: 053-314-4155

